

دیموکراسییه تی رۆمان و رۆمانی دیموکراسییه ت

فهیسەل دەراج

و: تاهیر عوسمان

شۆرپوونەوه به نیتو دۆزبنه وه کان و راگوێزانەوه له زانراوهوه بۆ نه زانراو، به لام گشتت ئەو جیاوازییه له یه کتر نزیکانه ریگا له وه ناگرن به خالێکی هاوبهشی سه ره کیدا نه چینه وه ئەویش په یوهندی ئۆرگانی نیوان رۆمان و دیموکراسییه ته. که هه رگیز جیاوازی له نیوان دیموکراسییه تی ئەو مه رجانەدا ناکات، که رۆمانه که به ره می دینێ، له گه ل دیموکراسییه تی ناوه خۆی رۆمانه، که ئەویش درێژکراوه ی دیموکراسییه تی کۆمه لایه تی و دیالۆگ کردنه له گه لیدا. دووریش نییه په یوهندی نیوان رۆمان و دیموکراسییه ت، یا به شتیوه یه کی زه قتر

باسکردنی مه سه له ی له دایکبوونی رۆمان، هه میشه چەند بابە تێکی تر ده گرتته وه، وه کو چه مکی مرۆف، ئەمه ش واده خوازی به چه ند بابە تێکی دیکه دا شۆرپبینه وه بۆ نمونه وه کو سه رده می رۆشنگه ری، هه ن ده لاله ته کانی رۆمان به شتیوه یه کی فراوانتر ده خوێننه وه و له به رده م سه ده ی هه ژده دا ده وه ستن، به واتایه کی روونتر باسی په یوهندی نیوان عه قلاتیه ت و شۆرشی پیشه سازی، یا کۆمه لگای مه ده نی و پیشکه وتنی زانسته کان ده که ن، که سانێکی تر هه ن له مه سه له یه کی ناوونیشان بریقه دارتر ده دوین، وه کو

کۆمه‌لایه‌تی هه‌بێ و فه‌رمان به‌داننان به‌فره‌ زمانی بواره‌ جیاجیاکان بدات. و بریاری قبوڵکردنی زمانیک ده‌ریکا که نووسه‌رو خۆینه‌ر تیایدا هاوبه‌ش بن. دوور له‌ پله‌وپایه‌ زمانیه‌ کۆنه‌کان، لیته‌شدا ده‌گاته‌ شتیوازه‌ بۆ ماوه‌یه‌کان و نووسین به‌بێ شتیواز ده‌میته‌وه‌. گۆزه‌رانی رۆژانه‌ ده‌یگۆزی و ئه‌ویش له‌گه‌ڵیدا ده‌گۆزی، که‌واته‌ دواده‌ست که‌وت و ئامانج هه‌یج بوونیکی نامینی و له‌وانه‌شه‌ (فلۆیتر) لیته‌دا زۆرجوان گوزارشتی له‌و حاله‌ته‌ نه‌کردبێ که‌ باسی (واقیعی نووسراوی) کردوه‌، ئه‌م شتیوازه‌ش له‌لایه‌ن به‌شیک له‌رۆمانووسه‌کان پیاده‌کراوه‌، فره‌بی پیکهاته‌کانی رۆمان دیالۆگیک ده‌خولقیته‌، که‌ له‌ زۆر ئاستدا خۆیان ده‌نوین، له‌وانه‌ش دیالۆگی هزره‌کان که‌ له‌ نیوان گشت ئه‌و که‌سایه‌تیانه‌دا ئه‌نجام ده‌دری که‌ له‌ مافه‌کانی قسه‌کردن و تۆمارکردن یه‌کسانن، ئه‌و فره‌ گوته‌ له‌لایه‌ن میخائیل باختین - ئاماژه‌ی پیکراوه‌ که‌ ئه‌و له‌ شتیوه‌ی (فره‌ جۆزی ده‌نگی رۆمان) ناوی بردوه‌ هه‌روه‌ک چۆن رۆمان رووبه‌رووبونه‌وه‌یه‌کی ئازاد له‌ نیوان که‌سایه‌تییه‌کانی دروست بکات. هه‌ریه‌که‌ و ئازادانه‌و بێ سانسۆر گوزارشت له‌ راوېچوونی خۆی بکات. بۆیه‌ هه‌ر وشه‌یه‌ک له‌ رۆماندا بێت ته‌واکه‌ری وشه‌و

گوته‌یه‌کی پېش خۆیه‌تی. هه‌روه‌ک چۆن (ئه‌و) وشه‌کانی له‌ (من) وه‌ریگری، یاخود هه‌روه‌ک ئه‌و دوو لایه‌نه‌ له‌ وشه‌ی که‌سی سیتییه‌دا بگه‌رپین و بیانه‌وی پێی بگه‌ن. به‌و مانایه‌ رۆمان ده‌بیته‌ فه‌زایه‌کی نووسراوی بچووک هه‌موو ئه‌و مشت و مرائه‌ی تیا ئه‌نجام ده‌دری، که‌ زۆر له‌و گفتوگۆیه‌ ده‌کات که‌ زانایانی سیاسه‌ت و کۆمه‌لناسی ئه‌نجامی ده‌ده‌ن. به‌لام ئه‌و مشتومرائه‌ی که‌ رۆمانووس به‌دیالۆگی نیوان که‌سایه‌تییه‌کان دایده‌هین، هه‌رگیز ته‌واو نابێ تاوه‌کو خۆینه‌رپیکش به‌شداری تیا نه‌کات، خۆینه‌ریک که‌ دان به‌رۆمانووسین و رۆمانووسیک بێنی و داواکاری به‌شداریکردنی گفتوگۆکانی قبوڵ بکات. جارێکی تر واپیاده‌چی بیرۆکه‌ی (دانانی به‌به‌رامبه‌ر) وه‌کو سیسته‌میک بێت که‌ هه‌موو قسه‌و گوفتاره‌کانی ناو رۆمانه‌که‌ی پێ ریکخرابێ. که‌ رۆمانیش دان به‌و زانیارییه‌نه‌دا ده‌نی که‌ له‌ روویدا ده‌کرینه‌وه‌و رۆمانووسیش دان به‌که‌سایه‌تییه‌کانی ده‌نی و نایان چه‌وسینیته‌وه‌و له‌ ناویان نابا، که‌ خۆینه‌ریش دان به‌رۆمانووسه‌که‌ ده‌نی و دیالۆگی له‌گه‌ڵدا ده‌کات، ئه‌وه‌ ده‌بیته‌ ئاماژه‌یه‌ک بۆ په‌یوه‌ندی هه‌ندیک له‌ رۆمانووسان به‌که‌سایه‌تی ناو رۆمانه‌کانیان، ئه‌وه‌ رۆمانووسی دلخۆش به‌زمانه‌که‌ی

خۆی تاکه‌ پۆشاکێکی زمانه‌وانی به‌سه‌ر سه‌رحه‌م که‌سایه‌تییه‌کانی ده‌سه‌پین، که‌ خۆی قوماش و شتیوه‌ی دوورینه‌که‌ی هه‌لێژاردبێ و له‌یه‌ک کاتدا به‌به‌ره‌مه‌وانی دا کردبێ. پرسیارپیکش لیته‌دا سه‌ره‌هه‌لده‌دا ئه‌گه‌ر رۆمان دیوکراسیه‌تیکی ناوه‌خۆی و تاییه‌ت به‌خۆی هه‌بێ، ئه‌ی که‌واته‌ رۆمانه‌که‌ فیکره‌کانی له‌ کوی ده‌ست ده‌که‌وی و ئه‌وباره‌ دیوکراسیه‌ کامه‌یه‌، که‌ ده‌یدوین و رووی تی ده‌کا؟

لیته‌دا راسته‌وخۆ ئه‌و سه‌رده‌مه‌ میژوویه‌ دیت که‌ رۆمانه‌که‌ی تیا به‌ره‌م هه‌ینراوه‌، ئه‌وانه‌ی که‌ بۆ رۆشنگری و کۆمه‌لگای بورژوازی و گرتی کۆمه‌لایه‌تی و مافه‌کانی مرۆف ده‌گه‌رپینه‌وه‌، هه‌روه‌ک له‌ کۆمه‌لگای بچووک رۆماندا کۆمه‌لگایه‌کی ده‌ره‌کی هه‌بیت و تاکه‌کان به‌لایه‌نی که‌م ئه‌و ئه‌رکانه‌ پیاده‌ بکه‌ن که‌ که‌سایه‌تییه‌کانی رۆمانه‌که‌ ئه‌نجامی ده‌ده‌ن. تیکه‌لایه‌کی نیوان واقیع و ئه‌گه‌ره‌کان روودانی چه‌ند رووداوێکه‌ له‌ سنووری کات - میژوویه‌کی ئاماژه‌ پیکراودا، کاتیکی جان جاک رۆسو‌ی فه‌ره‌نسیش بیرۆکه‌ی - هاوپه‌یمانی کۆمه‌لایه‌تی - دارپشت که‌ په‌یوه‌ندی نیوان تاکه‌کان ریکده‌خات، له‌کو‌تاییدا گه‌یشته‌ ئیراده‌یه‌کی گشتی که‌ کاروباره‌که‌ ده‌خاته‌ به‌رده‌ست ده‌سته‌لاتیکی

سنووردارهوه (حاکم به پیتی رۆلی خۆی ناتوانی ههچ کۆت و به ندیگ به سه ره خه لکانی ژێردهستی خۆیدا به سه پیتی ئه گهر ههچ سوودیکیان بۆ کۆمه لگا و کۆمه ل نه بی) هه رچه نده بۆ چوونه که ی رۆسو لیکدانه وه یه که ی زۆریش هه لئاگه ری، به لام ئه و که سانه ی ئه و مه به سستی بووه (ئه و ئه وانی تری هاوزه مه نه ی یا خود (ئه وانه ی پاش ئه و دین) بووه، هه ر لیره شدا دا کۆکی له ئازادی تاک و فره جوۆری و جیاوازی به کان کردووه، چونکه سه ری نه وه ی جیاوازی به ئازاده کان واته خنکاندن جیاوازی به سه روشتیه کهانی نا خودی که سایه تیه به کان. بۆ به سه ی نه ی به حاله تیه که ی له م شیه وه دا به ی رۆکه ی فره جوۆری به به ی رۆکه ی ملامانی به بییت و سوود به خش به لکیندری، که مه رجه ی پیه شکه وتنی مرۆقه له هه ر دوو ئاسستی ته کنیکی و ئه خلاقیدا. چونکه پیه شکه وتن ته نها ئه و ده مانه و له ئه نجامی به ریه که که وتنی کۆمه له هه زرو به رزه وه ندیگه رووده ات. هه ر ئه وه ش پالی به (کانت) ی فه یله سووفی ئه لمانیه وه نا پیتی وابی (دژایه تی) واته کی برکی تی مرۆقه کهان له پینا و هینانه دی به رزه وه ندیگه کهانیان ئه و شیه وه ی که سه روشت بۆ ئه نجامدانی په ره سه ندن سهرجه م بواره کان به کاری ده هینتی. کانت - ده لئ (سه رکه وتن) بۆ ئه و

لاملیه ی که سه روشت گرتوویه تیه به ر بۆ ئه و گیانی ملامانی به ی له سه ر رق و قین و له خۆیایی بوون دامه زراوه، چونکه ئه گه ر ئه و گیانه نه بوایه سه رجه م ده ست که وته سه روشتیه مرۆیه کهان تاهه تابه به خه وتووی ده مانه وه له هه موو پیه شکه وتنیگه بی به ش ده بوون. له هه موو حاله تیه که دا خۆینه ر، یا توێژه ر ده توانی ئه و له یه ک چوونانه ی نیوان دیوکراسیه تی نا وه وه ی رۆمان و گووته کهانی فیکری بوورژوازی هاوچه رخ به دی بکا وه کو ئازادی، تاکیه تی، فره یی، دیوکراسیه ت و یه کهسانی، تابه ته ندی ملامانیگه، گرتی کۆمه لایه تی. ئه و لیکچوونه ش هه ر به راست ده مینیتیه وه مادامه که دیوکراسیه ت له ته نگزه نامزبونی مرۆق له هه لکشان دابی. له زۆر کاتیشدا ره نگدانه وه ی ئه وه به دی ده که یه که به (ته نگزه ی رۆمان) ناسراوه. واته ده رچوونی له شیه وه کۆن و داهینانی شیه وازی تازه. په رسیاری چاوه روانه کراویش ئه وه یه ئه گه ر لیکچوون سه نگه مه که که په یوه ندی نیوان رۆمان و دیوکراسیه ت بی، که واته چۆن رۆمان له ولاتیگه دا ده نووسی و له دایک ده بی که دیوکراسیه تی تیا به رقه رار نه بی؟؟؟ وه لامه که ش زۆر ئاسانه که هه رگیز له دایک نابی و رووناکه نابینی، یا خود به خاوو خلیچگی و په رت و بلاوو

به شیه وای دیتیه به ره هم، یا له چه ند قه له میکی که می رۆشنبیری داهینه ری شه ی دای ئازادی له دایک ده بی، هه ره که رۆمان له م حاله ته دا له جیاتی کۆمه لگا سست و خاوو وشک هه لاتووه که ی کۆمه لگایه که بچووی دیوکراسی به نیتیه دی که رۆماننوس نامۆبانه سه رکر دایه تی بکات و له چاوه روونی زه مه نیکی تر دابیت، دووریش نییه جیاوازی نیوان زه مه نی رۆماننوسین و زه مه نی تیه دا ژیاو پالی به رۆماننوسه وه نابی چه ند ته کنیکی شاردنه وه ده ماکدراو به کاریتی، که گه ر دوونیتی گه ره وه فراوان له مرۆقیکی نه ساخ دروست ده کات، یا خود ئیستا به لاوه دهنی و به ر له و رابردووه ده کاته وه، که به سه ره چووه و جاریکی تر ناگه ریتیه وه!!

* سه رچاوه: رۆژنامه ی الحیا ه ژ
 ۱۵۴۹۸ رۆژی ۶/۹/۲۰۰۵ .